

UOT 159.9.

İlhamə Həmid qızı Sultanova
Bakı Biznes Universitetinin
Humanitar elmlər kafedrasının müəllimi,
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-5485-7830>
E-mail sultanova.ilhame@bbu.edu.az
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(6\).367-370](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(6).367-370)

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ PSIXOLOJİ XİDMƏTİN TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ

Ilhame Hamid Sultanova
lecturer at the department of Humanities
Baku Business University
doctor of philosophy in psychology

ORGANIZATIONAL ISSUES OF PSYCHOLOGICAL SERVICE IN HIGHER SCHOOLS

Ильхама Гамид гызы Султанова
преподаватель кафедры гуманитарных наук
Бакинского Университета Бизнеса,
доктор философии по психологии

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ВОПРОСЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Xülasə. Tələbələrin psixi sağlamlığı və emosional rifahı ali təhsilin keyfiyyəti üçün ayrılmaz şərtidir. Bu gün Azərbaycanda və dünyada tələbələr arasında psixi pozuntuların (stress, anksiyete, depressiya və s.) artdığı müşahidə olunur və bu da ali məktəblərdə sistemli psixoloji dəstək xidmətlərinin vacibliyini ön plana çıxardır. Ali məktəblər tələbələrin yalnız akademik göstəricilərini deyil, həm də onların şəxsiyyət və emosional inkişafını nəzərə almalı, mühitlərini yalnız “öyrətmək” yox, “inkişaf etdirmək” istiqamətində qurmalıdırlar. Məqalədə Azərbaycan və xarici tədqiqatçıların nəzəri və empirik əsərlərinin analizi əsasında ali məktəblərdə psixoloji xidmətin təşkili məsələləri elmi və praktik aspektlərdən təhlil edilir. Məqalə boyunca nəzəri əsaslar, praktiki modellər və tətbiq nümunələri sintez edilərək, nəticədə ölkəmiz üçün tövsiyələr təklif olunur.

Açar sözlər: ali məktəb, universitet, psixoloji xidmət, tələbə psixologiyası, psixoloji dəstək

Abstract. Students' mental health and emotional well-being are integral to the quality of higher education. Today, in Azerbaijan and worldwide, an increase in students' mental health issues (stress, anxiety, depression, etc.) has been observed, highlighting the importance of systematic psychological support services in universities. Higher education institutions should consider not only students' academic performance but also their personal and emotional development, creating an environment focused not only on “teaching” but also on “developing.” This article analyzes theoretical and empirical studies by Azerbaijani and international researchers to examine the organization of psychological services in universities from both scientific and practical perspectives. The article synthesizes theoretical foundations, practical models, and application examples, ultimately providing recommendations for the country.

Keywords: higher education institution, university, psychological service, student psychology, psychological support

Аннотация. Психическое здоровье и эмоциональное благополучие студентов являются неотъемлемым условием качества высшего образования. В настоящее время в Азербайджане и в мире наблюдается рост психических расстройств среди студентов (стресс, тревожность, депрессия и др.), что подчеркивает необходимость системной организации психологической поддержки в университетах. Высшие учебные заведения должны учитывать не только академические показатели студентов, но и их личностное и эмоциональное развитие, формируя среду не только для «обучения», но и

для «развития». В статье на основе анализа теоретических и эмпирических исследований азербайджанских и зарубежных ученых рассматриваются вопросы организации психологической службы в университетах с научной и практической точки зрения. В статье синтезируются теоретические основы, практические модели и примеры применения, в результате чего предлагаются рекомендации для страны.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, университет, психологическая служба

Tələbələrin psixi sağlamlığı ali təhsilin keyfiyyəti və davamlılığı üçün mühüm faktordur. Tələbələrin emosional və psixoloji vəziyyəti onların akademik uğurlarına, sosial inteqrasiyasına və ümumi həyat keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Son illərdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, universitet tələbələri arasında stress, depressiya və digər psixi pozuntuların yayılması artmaqdadır. Bu isə ali məktəblərdə peşəkar psixoloji xidmətlərin təşkilinə olan ehtiyacı daha da aktuallaşdırır. Azərbaycan psixologiya elminin görkəmli nümayəndəsi **Əbdül Əlizadə** də tələbələrin psixoloji inkişafı və adaptasiyasının əhəmiyyətini ön plana çəkmişdir. Onun elmi irsi, xüsusilə yaradıcı təxəyyül, cinslərarası münasibətlər və etnopsixoloji faktorların təhsildə rolu, ali məktəblərdə psixoloji xidmətin təşkili üçün nəzəri əsas kimi istifadə oluna bilər. (1) Ali məktəblərdə psixoloji xidmət yalnız tələbələrə problemləri ortaya çıxdıqda yardım göstərmək məqsədini daşıyır. Əksinə, həm profilaktik, həm də inkişafyönlü olmalıdır. Azərbaycan alimləri bu yanaşmanın vacibliyini vurğulayır. Məsələn, Ramiz Əliyev “Məktəblərdə psixoloji xidmətin aktual məsələləri” adlı əsərində qeyd edir ki, psixoloji xidmət yalnız problemlər meydana çıxdıqdan sonra müdaxilə deyil, profilaktikanın əsas elementi olmalıdır (2.45). Bu yanaşma tələbələrin psixoloji rifahının davamlı qorunmasını təmin etməklə yanaşı, onların akademik və sosial inkişafına da müsbət təsir göstərir. Elnur Rüstəmov və həmkarları isə təhsil müəssisələrində psixoloji xidmətin təşkili məsələsinə daha geniş yanaşırlar. Onlar bildirirlər ki, psixoloji xidmət yalnız tələbələrin psixi sağlamlığını qorumaqla kifayətlənməməli, eyni zamanda onların sosial-iqtisadi və mənəvi inkişafını da təmin etməlidir (3 78). Bu fikir, ali məktəblərdə psixoloji xidmətlərin təkcə fərdi konsultasiya ilə məhdudlaşmaması, həm də tələbələrin sosial inteqrasiyasını və adaptasiyasını dəstəkləyən sistem kimi təşkil edilməsinin vacibliyini göstərir.

Xarici tədqiqatçılar da oxşar yanaşmanı dəstəkləyirlər. Donna Smith və Ros McLellan “Mental Health Problems in First-Generation

University Students” adlı məqalələrində birinci nəsil universitet tələbələrinin psixi sağlamlıq problemlərinə daha həssas ola biləcəyini vurğulayırlar (4) Rus alimləri də ali məktəblərdə psixoloji xidmətin inkişafında əhəmiyyətli töhfələr verirlər. Viktor Sheinov “İnsanların gizli idarə edilməsi: manipulyasiya psixologiyası” əsərində insan davranışlarını anlamaq və idarə etmək üçün psixoloji yanaşmaları təqdim edir (6. 102). Andrey Verbitsky “Ali təhsildə inkişafın psixoloji aspektləri” adlı əsərində ali məktəblərdə tələbələrin psixoloji inkişafını və təhsil prosesində psixoloji dəstəyin rolunu araşdırır (7. 58). Ali məktəblərdə psixoloqların fəaliyyəti yalnız tələbələrdə ortaya çıxan psixi problemlərin həlli ilə məhdudlaşmır. Onların işi həm də profilaktik və inkişaf yönümlü tədbirləri əhatə edir və tələbələrin akademik, sosial və emosional rifahına xidmət edir. Psixoloqların rolu yalnız fərdi dəstək verməklə məhdudlaşmır, eyni zamanda tələbələrin şəxsi inkişafına, sosial adaptasiyasına və peşəkar hazırlığına dəstək verən kompleks bir sistemin təşkili ilə əlaqədardır.

Fərdi konsultasiya və psixoloji dəstək – psixoloqlar tələbələrə fərdi konsultasiyalar vasitəsilə emosional və psixoloji dəstək göstərirlər. Bu konsultasiyalar stress, anksiyete, depressiya, akademik adaptasiya problemləri və şəxsi həyatla bağlı məsələlərin həllinə yönəldilir. Belə fərdi yanaşmalar tələbələrə özünü anlama və daxili resurslarını effektiv istifadə etmə imkanı verir.

Qrup təlimləri və seminarlar – qrup şəklində keçirilən təlimlər və seminarlar tələbələrin sosial bacarıqlarını inkişaf etdirmək, emosional intellektini artırmaq və kollektivdə qarşılıqlı anlaşmanı təşviq etmək məqsədini daşıyır. Ən çox tətbiq olunan təlimlər aşağıdakılardır: **“Stressin idarə olunması”** – tələbələri akademik və şəxsi gərginliklərlə başa çıxmaq üçün texnikalar öyrədilir. **“Səmərəli zaman idarəetməsi və məqsəd qoyma”** – tələbələrə prioritetləri düzgün təyin etmək, planlama bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün praktiki üsullar təqdim olunur. **“Emosional intellekt və komanda işinin inkişafı”** – tələbələrin sosial bacarıqlarını artırmaq, həm-

yaşıl münasibətlərini yaxşılaşdırmaq və kollektiv iş bacarıqlarını gücləndirmək məqsədilə keçirilir. Qrup fəaliyyətləri tələbələrdə sosial və emosional bacarıqların inkişafını sürətləndirir, stress ilə mübarizə imkanlarını artırır. **Karyera və şəxsi inkişaf məsləhətləri** – psixoloqlar tələbələrə fərdi və qrup şəklində karyera planlaması və şəxsi inkişaf mövzusunda məsləhətlər verirlər. Bu fəaliyyət tələbələrin güclü tərəflərini aşkar etməyə, məqsədlərini müəyyən etməyə və peşəkar istiqamətdə düzgün qərarlar qəbul etməyə kömək edir. Məsləhətlər həm akademik seçimlər, həm də gələcək peşə fəaliyyəti üçün

nəzərdə tutulur. **Profilaktik psixoloji proqramlar** – akademik yanma, stress və sosial gərginliklərin qarşısının alınması üçün profilaktik proqramlar həyata keçirilir. Bu proqramlara müntəzəm seminarlar, maarifləndirmə sessiyaları və psixoloji resursların təqdimatı daxildir. **Onlayn və rəqəmsal dəstək** – rəqəmsal platformalar vasitəsilə tələbələr psixoloqla əlaqə saxlaya bilir, virtual seminar və təlim modullarından istifadə edə bilirlər. Rəqəmsal testlər və fərdi inkişaf planlarının izlənməsi tələbələrin psixoloji inkişafının effektiv monitoringini təmin edir.

Ali Məktəblərdə Psixoloqun Fəaliyyət İstiqamətləri: Təlim və Seminar Cədvəli

Fərdi konsultasiya	Stress və depressiya ilə mübarizə, akademik və sosial adaptasiya dəstəyi	Fərdi psixoloji konsultasiya, Emosional dəstək sessiyaları
Qrup təlimləri və seminarlar	Sosial bacarıqların inkişafı, emosional intellektin artırılması, kollektivdə anlaşıma	“Stressin idarə olunması”, “Effektiv zaman idarəetməsi və məqsəd qoyma”, “Emosional intellekt və komanda işinin inkişafı”
Karyera və şəxsi inkişaf məsləhətləri	Peşəkar hazırlıq, məqsəd müəyyən etmə, şəxsi bacarıqların inkişafı	Karyera planlaması konsultasiyaları, Özünüqiymətləndirmə və güclü tərəflərin aşkarlanması təlimləri
Profilaktik psixoloji proqramlar	Akademik yanma və stressin qarşısını almaq, sağlam həyat tərzini təşviq etmək	Maarifləndirmə seminarları, “Stressin qarşısının alınması”, inklüziv mühit proqramları
Onlayn və rəqəmsal dəstək	24/7 dəstək, virtual təlimlər və inkişaf planlarının izlənməsi	Onlayn konsultasiyalar, Virtual seminarlar, Psixoloji testlər və fərdi inkişaf planlarının rəqəmsal izlənməsi

Beləliklə, ali məktəblərdə psixoloqun fəaliyyəti tələbələrin psixi sağlamlığını qorumaqla yanaşı, onların akademik, şəxsi və sosial inkişafını da dəstəkləyir. Psixoloqların bu kompleks və proaktiv fəaliyyəti tələbələrin emosional rifahını artırır, akademik performanslarını yaxşılaşdırır və sosial adaptasiyasını asanlaşdırır. Ali məktəblərdə psixoloqun fəaliyyəti müxtəlif sahələri əhatə edir və tələbələrin akademik, sosial və emosional inkişafına xidmət edir.

ABŞ universitetlərində tələbələr üçün **təhlükəsizlik və təcili yardım protokolları** geniş şəkildə tətbiq olunur. Bu sistemlər həm **24/7 onlayn psixoloji dəstək** xidmətini, həm də kampus daxilində **təhlükəsizlik və təcili müdaxilə komandalarını** əhatə edir..

Avropa universitetlərində isə **hər fakültədə psixoloq** işləyir və onlar tələbələrə dərhal yönləndirmə imkanlarına malikdirlər. Bu, tələbələrin spesifik akademik və şəxsi problemlərini vaxtında müəyyən etmək və həll etmək üçün vacibdir.

Tədqiqatların və praktiki nümunələrin göstərdiyi kimi, ali məktəblərdə göstərilən psixoloji xidmətlər tələbələrin akademik uğuru və ümumi inkişafı ilə birbaşa əlaqəlidir. Psixoloji dəstək alan tələbələr yalnız stress və emosional gərginliklərini daha yaxşı idarə etmirlər, həm də öz təhsil performanslarını artırır, imtahanlarda və layihələrdə daha yüksək nəticələr göstərirlər. Effektiv psixoloji xidmətlər universitet mühitində stressin azalmasına, tələbələrin motivasiyasının yüksəlməsinə və akademik nəticələrinin

yaxşılaşmasına səbəb olur. Eyni zamanda, bu xidmətlər universitetləri beynəlxalq standartlara yaxınlaşdırır, inklüziv və təhlükəsiz təhsil mühitinin formalaşmasına töhfə verir. **Psixoloq ştatlarının artırılması və resursların təkmilləşdirilməsi, onlayn və hibrid psixoloji dəstək xidmətlərinin tətbiqi, profilaktik və maarifləndirmə proqramlarının təşkili, müəllim və akademik heyət üçün təlimlər, beynəlxalq təcrübələrin öyrənilməsi və tətbiqi** ali məktəblərdə psixoloji xidmətlərin strateji inkişafı tələbələrin akademik və şəxsi uğurunu artırmaqla yanaşı, universitetlərin uzunmüddətli inkişafına və ölkənin təhsil sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə ali məktəblərdə psixoloji xidmətin təşkili sahəsində Azərbaycan və beynəlxalq təcrübələrin sistemli sintezi aparılmışdır. Tədqiqat proaktiv və profilaktik yanaşmanın, həm fərdi konsultasiya, həm də qrup təlimlərinin inteqrasiyasının tələbələrin emosional, sosial və akademik inkişafında effektivliyini elmi əsaslarla təsdiqləyir. Həmçinin, mərkəzləşdirilmiş xidmətlərlə fakültə səviyyəsində fəaliyyət göstərən psixoloqların və onlayn platformaların birləşdirilməsi modeli təqdim olunmuşdur. Bu yanaşma Azərbaycan ali təhsil sisteminə psixoloji dəstəyin əlçatanlığını və fərdi-

ləşdirilməsini təmin edir, tələbələrin rifahını və akademik performansını artırmağa xidmət edir.

Problemin aktuallığı. Tələbələrin psixi sağlamlığı və emosional rifahı ali təhsilin keyfiyyəti və davamlılığı üçün mühüm amildir. Son illərdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, universitet tələbələri arasında stress, depressiya, anksiyete və digər psixi pozuntuların yayılması əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu, yalnız akademik göstəricilərə deyil, həm də tələbələrin sosial adaptasiyasına, şəxsi inkişafına və ümumi həyat keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Azərbaycanda ali məktəblərdə sistemli və peşəkar psixoloji dəstək xidmətlərinin yetərinə inkişaf etməməsi bu problemi daha aktuallaşdırır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Ali məktəblərdə tələbələrin psixi sağlamlığının qorunması və emosional rifahının təmin edilməsi praktik baxımdan universitetlərin təhsil keyfiyyətini yüksəltmək, akademik performansını artırmaq və sosial inteqrasiyanı gücləndirmək üçün vacibdir. Sistemli psixoloji xidmətlər tələbələrin stress, depressiya və anksiyete ilə mübarizəsini asanlaşdırır, həm fərdi, həm də qrup konsultasiyaları vasitəsilə onların şəxsi inkişafına dəstək verir. Bundan əlavə, onlayn və hibrid xidmət modelləri vasitəsilə psixoloji dəstəyin əlçatanlığını artırmaq, krizis hallarında dərhal müdaxilə imkanlarını təmin etmək və universitet mühitində inklüziv və təhlükəsiz təhsil şəraitini formalaşdırmaq mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə, Ə. Ə. Yaradıcı təxəyyül və təhsil psixologiyası / Ə. Ə. Əlizadə. – Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, – 2010. – 320 s.
2. Əliyev, R. Məktəblərdə psixoloji xidmətin aktual məsələləri / R. Əliyev. – Bakı: Elm və Təhsil, – 2010. – 284 s.
3. Rüstəmov, E. Təhsildə psixoloji xidmətin əsasları / E. Rüstəmov. – Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, – 2021. – 312 s.
4. Psixologiyajurnali.az. Ali məktəblərdə psixoloji xidmətlərin təşkili və tətbiqi / Psixologiyajurnali.az. – Bakı: Psixologiya Jurnalı, – 2023. – 56 s.
5. Smith, D., & McLellan, R. Mental health problems in first-generation university students / D. Smith, R. McLellan // Review of Education. – 2023. – 15(4), – s. 3415–3425.
6. Шейнов, В. Люди и их скрытое управление: Психология манипуляции / В. Шейнов. – Москва: Эксмо, – 2015. – 384 с.
7. Вербитский, А. Психологические аспекты развития в высшем образовании / А. Вербитский. – Санкт-Петербург: Питер, – 2018. – 256 с.
8. Mental Health America. College Students' Mental Health Support Systems / Mental Health America. – Washington, D.C.: MHA Publications, 2023. – 120 p.

Redaksiyaya daxil olub: 20.10.2025